

A REGÖLY-SOMOLYI TEMPLOMROM ÉS 2025. ÉVI ÁLLAGMEGÓVÁSA

K. NÉMETH ANDRÁS¹ – RÁCZ MIKLÓS²

Magyar Régészet 14. évf. (2025) 3. szám, pp. 25–32.

A Tolna vármegyei Regöly község határában, attól 3,5 km-re nyugatra, a Somolyi-patak két ága közti földnyelven magányos torony áll, a középkori Somogy falu gótikus templomának maradványa. A romot hatvan éve műemléki helyreállítás, a templom területét negyed évszázada kisebb ásatás érintette. 2025-ben a Market Építő Zrt. a ROM Vándor társadalmi felelősségvállalási (CSR) programjának ötödik helyszínéként elvégezte a torony állagvédelmi munkáit és környezetét is rendezte. Jelen cikk rövid összefoglalását adja mindannak, amit a régészeti kutatásokból és az új műemléki állagmegóvás nyomán építészettörténeti szempontból tudunk erről az érdekes középkori templomról.

Kulcsszavak: középkor, templomrom, műemlék, állagmegóvás

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A középkorban Somogynak hívott települést a 14. század végétől említik oklevelek, de terepbejárási adatok szerint már a kora Árpád-kortól lakták. A falu középkori és török kori történetét, a rom újkori írásos és térképi említéseit, a lelőhely kutatástörténetét már többen összefoglalták (K. NÉMETH 2000, 156–157; PAPP 2000, 167–168; TIMÁR 2019, 410–411; ZSLEBICS 2019, 8–9), így ezeket itt csak röviden tekintjük át újra. A falut 1389-ben Zsigmond király az Újlakiaknak adta, 1406-ban visszaszállt rá, a következő évben pedig Ozorai Piponak és testvérének adományozta. 1425-ben Pipo a birtok felét a fehérvári káptalannak engedte át, de a birtok másik fele ekkor már a testületé volt. A falu a középkor végéig a káptalan kezén maradt. Az 1542-es rovásadójegyzékben 23 portát írtak össze, a következő évben azonban pusztán állt, mert lakói a töröktől való félelmükben elfutottak.

A török adóösszeírásokban, a tahrir-defterekben, 1546 és 1570 között pusztaként szerepel, de 1580-ban már 29 nős és 17 nőtlen férfi lakója volt, 1590-ben pedig 35 férfit jegyeztek fel. Az Esterházy-birtokok 17. századi összeírásaiban rendre rácok lakta helységként sorolták fel, ekkor már Somoly néven. Egy 1743-as tanúvallatás szerint Somolyon a hódoltság vége felé a tamási rácok marhákat és méheket tartottak, valamint dohányt termesztettek (K. NÉMETH 2015, 221), egy ott született rác pedig apja ottani, leégett malmáról emlékezett meg (Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára IV. 1. b. Közgyűlési iratok 10.1341). Somoly pusztát 1715-re Regöly határához csatolták.

Temploma középkori oklevélben nem szerepel. A pápai tizedjegyzék egyik adatsorában a környékbeli Kospa és Régen (Regöly) előtt egy bizonyos *Sonoh* települést írtak össze, amely kapcsán felmerült a Somogy faluval való megfeleltetés (TIMÁR 2019, 410). Az 1722-es egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a templom szentélye majdnem teljesen elpusztult, északi oldala azonban embernyi magasságban, a déli oldal pedig kétszer olyan magasán állt még. Más forrásból is tudjuk, hogy 1800 körül még a mainál nagyobb maradványai álltak. A tornyon kívüli részek széthordása a 19. század elején történhetett, mert 1824-től már csak tornyát említik. A maradványhoz különböző kincsmondák (kőkecske, aranyhintó) kapcsolódnak, a helyszín az illegális kincskeresők kedvelt célpontja.

KUTATÁSTÖRTÉNET

1866-ban Rómer Flóris a maihoz hasonló állapotban rajzolta le a romot (csak a torony felső szintjének nyílásai voltak magasabbak), és a felszíni nyomok alapján még rögzíteni tudta a szentély kontúráját is. 1960-

¹ Régész, Wosinsky Mór Múzeum; e-mail: knemetha@gmail.com

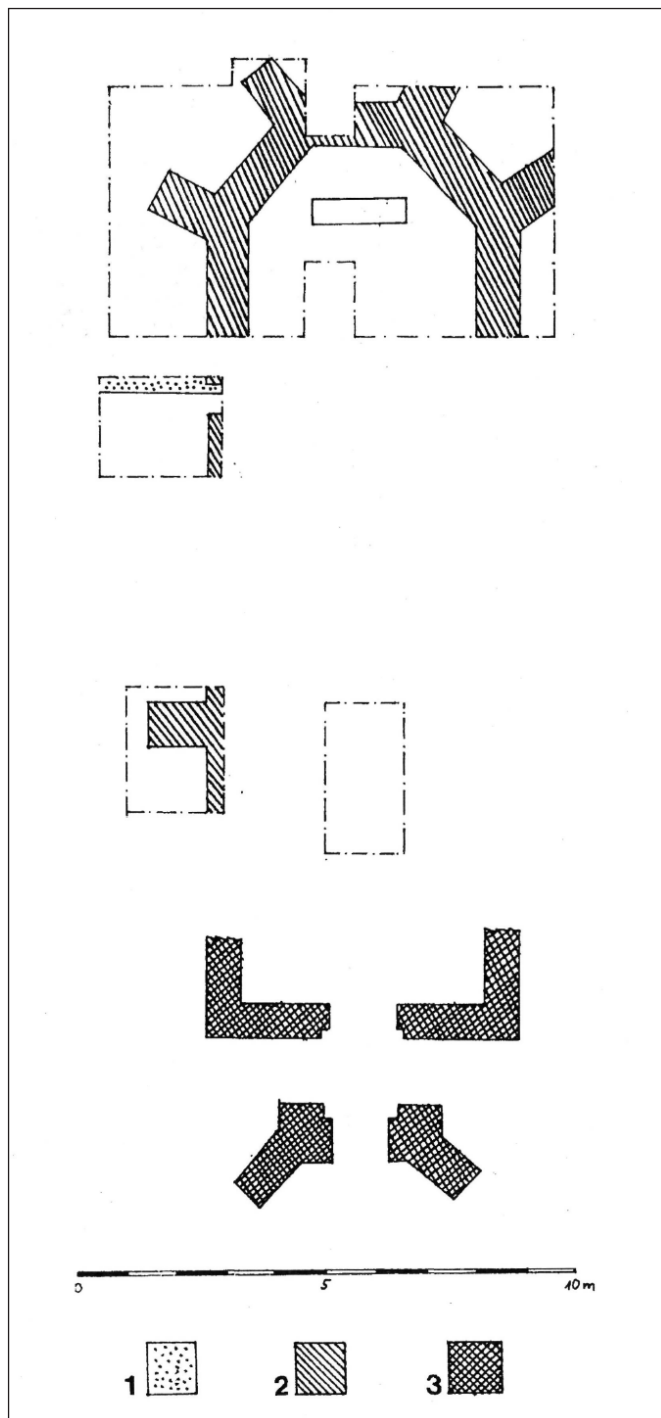
² Régész; e-mail: raczmik@outlook.com

1. kép. A torony az 1963-as helyreállítás előtt
(MÉM-MDK Fotótár 61472)

ban Mészáros Gyula, 1963-ban pedig Torma István járta be a templomrom körül húzódó faluhelyet, amely a két patakág között, kb. 200 méter hosszan és hasonló szélességben húzódik (lelőhely-azonosító: 22981). 1962-ben Papp István tamási esperes felhívta a veszélyeztetett épületre (1. kép) az Országos Műemlékfelügyelőség figyelmét (PAPP 2000, 168). A következő évben Mészáros Gyula a torony kiomlott északkeleti sarkában, a torony és a hajó találkozásánál feltárta a hiányzó falrész alapozását (MÉSZÁROS 1964), majd Nándori Klára tervei alapján az OMF végzett statikailag szükséges kiegészítéseket. A hiányos részeket – a falkoronát, a torony északkeleti sarkát és árkádjainak hiányzó íveit – téglával pótolták, amelyhez a középkortól eltérő, cementes habarcsot használtak (Műemlékvédelem 7:4 [1963] 251). A torony műemlék (törzsszáma: 4250).

1999-ben egy kincskereső gödör megbolygatta az északi hajófal egy rövid szakaszát, a hozzá csatlakozó támpillérrel. Ezután Ódor János Gábor és K. Németh András tervásatás keretében feltárta a nyolcszög három oldalával záródó, sarkain támpillérekkel ellátott, 4,75 méter széles, téglából épített szentélyt, benne az oltár 2 méter hosszú alapozásával. A szentélyből néhány felmenő téglasor is megmaradt. A feltárás alap-

2. kép. Az álló rész és a feltárás összesítő alaprajza. 1, Kiszedett alapozási árok; 2, feltárt alap- és felmenő falak; 3, álló falak, 1999 (K. Németh 2000, 170. 2. kép)

ján a szentélyt padlótéglával burkolták, falát festett vakolat díszítette, ablakai részben üvegezettek voltak. Korábbi periódusnak nem mutatkozott nyoma, de a szentély zárófalába épített festett vakolatos téglák részleges pusztulás utáni javításra utalnak. A templom kiserkesztett belső hosszúsága 19,5 méter, a hajó – a toronyhoz csatlakozó falcsonkok alapján – 5,25 méter széles volt, az északi oldalhoz épített sekrestyéből csak a kiszedett keleti fal került elő (2. kép). A templom körüli temetőből 12 sírt tártak fel (K. NÉMETH 2000, 159–160; K. NÉMETH 2001).

2017-ben Zslebits Judit építéshallgató részletesen felmérte a tornyot és számos építéstechnikai megfigyelést tett. Kimutatta, hogy a torony keleti oldalának vakolata eltér a többi oldalétól (ami azonban nem utal két építési periódusra). Megfigyelte a vakolat felhordásának eltérő idejéből adódó széles, vízszintes sávokat, valamint számos függőleges, talajmozgásból eredő repedést is dokumentált. Ekkor sikerült felfedezni a déli hajófal csomkján egy ablak rézsűjének maradványát a karzat járószintjétől 112 cm-re, amely a karzat megvilágítását szolgálhatta (ZSLEBICS 2019). A 2025-ös állagmegóvás előtt Rácz Miklós készített építéstörténeti dokumentációt.

AZ ÁLLAGMEGÓVÁS ELŐTTI ÁLLAPOT, ÉPÍTÉSTÖRTÉNETI MEGFIGYELÉSEK

A templomrom egy szántóföld közepén fekvő, kb. 40–50 méter átmérőjű, körbeszántott „szigeten” található, a 65-ös főúttól 400 méterre. A főútról csak 1,5 km hosszú dűlőúton közelíthető meg, ezt is részben csak az állagmegóvás idején alakították ki. A romot néhány kisebb-nagyobb bokor és fa veszi körül; a templomépület helye a helyreállítás előtt egyenetlen volt, rókalyukakkal, az évszázados kincskeresés nyomaival és a negyedszázada végzett feltárás beroskadt szelvényeivel. A megmaradt falak a felszínen nem látszanak, ezeket az ásatási adatok alapján legalább 40, de inkább 70–80 cm föld borítja.

A ma álló négyszintes torony nyugati sarkait harántirányú, három-három vízvetővel ellátott támpillérek erősítik (3–4. képek). A torony földszintje mind a négy irányban nyitott, közülük eredeti állapotban csak a csúcsíves lezárású déli nyílás maradt meg. A megfigyelhető kávak tanúsága szerint a toronyaljából a templomba nyugatról kapu nyílt. A toronyaljat a lenyomatok alapján dongaboltozat fedte; az első emeletre a karzatról nyíló (1963-ban helyreállított) ajtón keresztül lehetett bejutni. A második szinten csak keleten van nyílás (az említett ajtónyílás a karzat felé), utóbbi felett a harmadik szinten a hajó padlasterének ajtónyílása látható, míg a nyugati oldalt csak egy keskeny résablak töri át. A legfelső szint mind a négy irányba rézsűs béléttű ablakokkal nyitott (CSEJDY 2006). A torony keleti oldalának első és második emelete között felfedezhető enyhe síkváltás a hajó síkmennyezetnek lenyomatát jelzi (4. kép 7). A hajófalindítások megmaradt csomkjain a karzat nyugati tartógerendájának fészkei láthatók (4. kép 6). A torony felső lezárása az 1963-as helyreállítás óta kifagyott, ahogyan a középkori falazat egyes téglái is, a vakolat nélküli falfelületek sok helyen töredezték (ZSLEBICS 2019, 13–19).

A középkori téglafalazatok felülete nagyrészt jó megtartású, ép, azonban a lábazati részeken, és főleg a torony felső részén számos tönkrement, mélyen kimálló téglák voltak látható (3–4. képek). A középkori falazat rakásmódjára, amennyire a fennmaradt, 2 méternél általában nem hosszabb ép és vizsgálható falszakaszokban megfigyelhető, a falsíkban két futó és egy kötő helyzetű téglák váltakozása meghatározó. A jellemző rakásmód igen sok helyen megszakad, akár nem egész téglák, akár több futó vagy kötő helyzetű téglák beiktatása által. Úgy tűnik azonban, döntően az említett rakásmódot igyekeztek követni.

A falakban több szinten építési állványszintek kisméretű gerendáinak lyuksorai láthatók (3–4. kép 2), az egybefüggő vakolaton megfigyelhető munkahézagok ezeknek a szinteknek felelnek meg (3–4. kép 3).

A nyugati homlokzaton a második emeleti ablak szintjén egy ezeknél nagyobb, még az építés során elfalazott nyílás, feltehetőleg gerendafészek látható, amely talán emelőszerkezet helye lehet (4. kép 5).

A hajó nyugati falának belső oldalán a második emelet szintje alatt kb. 1 méter magas (3. kép 4), a torony keleti külső falának szélei táján két oldalt a harmadik emelet szintje alatt két különböző magasságú függőleges munkahézag figyelhető meg, amelyek az építés szakaszolását, az építésmenetet jelzik (4. kép 8). Úgy tűnik, legalábbis az ablakok közötti szakaszokon nem egyenletesen emelték a falakat, hanem átmenetileg a kiagyott rések segítették a torony külseje és belseje közötti közlekedést és a felemelt falazóanyag mozgását.

3–4. kép. A torony falnézeti rajzai, 2025 (felmérés: Kvalitron Kft., Szappanyos Tibor – KÖZTI Zrt.). 1, Ablakkáva és ablakbéllet részlete; 2, építési állvány gerendafészkei; 3, vízszintes munkahézagok a vakolatban; 4, a fal belső oldalán megfigyelhető falazási munkahézag helye; 5, vélhetőleg még az építés során elfalazott nagyobb gerendafészkek (emelőszerkezet helye?); 6, a karzathoz tartozó gerendafészkek helye a falsarokban, a két hosszfalban; 7, síkváltás – a földem helye; 8, falazási munkahézag, hozzáépítés iránya

AZ ÁLLAGMEGÓVÁS KÖZBEN VÉGZETT RÉGÉSZETI KUTATÁSOK

Az állagmegóváshoz kapcsolódó földmunkákat régészeti megfigyeléssel kísértük. A kertészeti munkák elvégzéséhez a hajó és szentély területét munkagéppel síkra alakították, betöltve a mélyedéseket. Ennek során épített örökségi elem – az említett szintviszonyok miatt – nem került elő, csupán kevés, másodlagos helyzetű embercsontot gyűjtöttünk be. Mélyebb földmunkára csak egy helyen került sor: a toronyra újonnan szerelt villámhárító földelése miatt kb. 70 cm mélyen körbeásták a maradványt, amelynek során kb. 30 cm mélyen elérték a hajó északi felmenő falát, a délinek pedig hasonló mélységben a sűrű törmelékét (ezeken a helyeken a villámhárító sekélyebben került elhelyezésre).

A templomdomb területén a tereprendezés részeként eltávolították a gázos gyökérzónát; ezt a munkafolyamatot fémkeresőzéssel kísértük. A templom környéke – ismertsége miatt – a kincskeresők egyik kiemelt célpontja, amit jelez, hogy alig találtunk fémleleteket, és ezeket is jellemzően a tereprendezés részeként eltávolított bokrok tövéből gyűjtöttük. Ezek közül említésre méltó néhány alakatlanra égett kisebb bronzdarab a torony déli oldaláról, amelyek bizonyára a templom pusztulásakor tűzben elpusztult harang darabjai. Bár nem a templom körül, hanem a faluhely távolabbi részén, és nem a megfigyelés során került elő, de itt mutatunk be egy ritka, szokatlanul nagyméretű, 12 cm átlóhosszúságú nürnbergi típusú könyvsarokveretet, amely egykor talán a templom felszerelési tárgyai közé tartozhatott (5. kép).

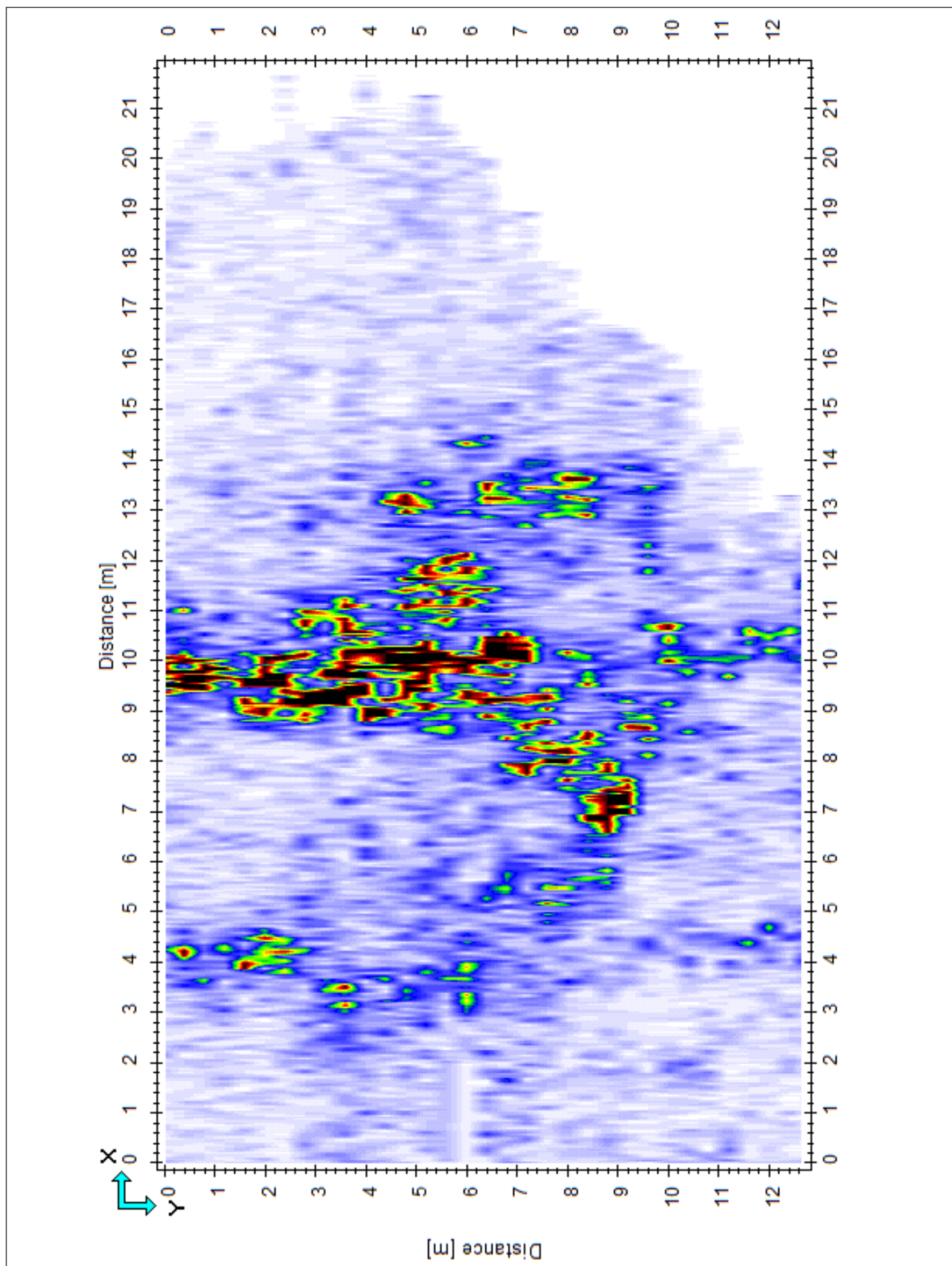
A torony harmadik szintjének nyugati résablaka belső oldalán korábban is tudtunk fa áthidalók meglétéről, de ezekhez korábban nem férünk hozzá. Az állványzatnak köszönhetően sikerült megfigyelni, hogy az áthidalót három, szorosan egymás mellé helyezett, kb. 10 cm átmérőjű, bárdolt gerendából készítették. A fal-sík felé eső darabnak csak negatív lenyomatát lehetett megfigyelni a gerendafészek habarcsában, a középsőnek csak az egyik, égett végű csonkja maradt meg, a legbelső viszont teljes hosszában megvolt, bár középső, a falszövet által nem védett részét a toronybelső felől láthatóan tűz vékonyította el. Grynaeus Andrással a csonkot kiemeltük, az ép gerendából pedig fúrómagos mintát vettünk. Mindkét áthidaló víz közeléből származó kocsányos tölgyből készült, amelyekről a kérget felhasználás előtt eltávolították. A faminták az évgyűrűk csekély száma miatt sajnos keltezésre alkalmatlanok voltak (GRYNAEUS 2025).

Lóki Róbert felkérésünkre talajradaros felmérést végzett a templom elegyengetett területén, a terep adta lehetőségek miatt azonban csak a szentélyzárodástól nyugatra eső részen (6. kép). A hajó és a szentély belső síkjának korábban feltételezett elválására a felmérés nem szolgáltatott adatot, ellenben az eddig ismeretlen kiterjedésű, kb. 4 méter hosszú és 3 méter széles sekrestye szépen kirajzolódott, amelynek nyugati fala nagyon széles anomália formájában jelentkezett, az északi hajófal a felmérés alapján pedig mintha nyugati irányban túlnyúlna a nyugati fal vonalán (ami talán támpillérre utal). A déli hajófal síkjában a keleti részén egy kb. 3 méter hosszú, fél méteres kiugrás figyelhető meg dél felé, amely esetleg a déli bejáratot jelezheti. A hajó belsőjében, a sekrestye vonalában látható íves (?) anomália értelmezése kérdéses (LÓKI 2025).

Összességként elmondható, hogy a fennálló téglatorony gótikus stílusban, de pontosabban ismeretlen időpontban épült, keltezése kapcsán a 14. és a 15. század is felmerült (K. NÉMETH 2000,

5. kép. Nagyméretű könyvsarokveret a faluhelyről
(fotó: Retkes Tamás)

6. kép. A templomhajó talajradaros felmérése (készítette: Lóki Róbert)

164). A feltárás alapján a torony egyszerre épült a feltárt szentélyrésszel. A falut a magyar lakosság a 16–17. század fordulóján hagyta el, s bár a 17. században rációk még éltek Somolyon, kérdéses, hogy az épületet használták-e. A torony a 18. század eleji újraterelítés óta mindenesetre pusztán áll, de a hozzá csatlakozó hajóból ekkor még nagyobb állt.

A 2025. ÉVI MUNKÁK

A Kelemen Bálint építész tervező (KÖZTI Zrt.) által készített romkonzerválási terv falazatjavítást, szerkezeti megerősítést irányzott elő az elvégzett vizsgálatok alapján. A falazatokat restaurátori módszerekkel tisztították, konzerválták. A kiomlott téglák helyét bontott téglákkal pótolták, a javításhoz speciális javítóhabarcsot alkalmaztak. A falkoronák, vízszintes felületek mentén egy-két téglasor (azaz a korábbi kiegészítés) visszabontása és újjáépítése volt szükséges, az új lezárás lejtést kapott.

A torony nyugati, északi és keleti falán a repedéseket, a templom északi és déli falának csonkján és nyugati falán a középkori fal és az 1963-as kiegészítés csatlakozását úgynevezett száraz rendszerű falvarrással fogták össze, ami 10–12 mm átmérőjű rozsdamentes acél spirálrudakkal történt, melyeket a falban ferdén készített furatokban helyeztek el.

A romkonzerválás mellett a templom környezetében rendezték a növényzetet, a templom területén a felszínt kiegyenlítették, a templom régészeti kutatás által tisztázott alaprajzát a felszínen pedig virágsávval jelölték meg (7. kép). Ahogyan a program igazgatója, Belec Páter fogalmazott, az építészeti, egyben örökségmentő program alapvetése volt a romemlék műszaki felújítása, a műemlékben rejlő esztétikai és történeti értékek, valamint a poétikus rom és a táj természetes, harmonikus viszonyának megőrzése. A ROM Vándor program egyik különlegessége, hogy nem csupán állagmegóvást végez, hanem a hely szelleméhez illeszkedő, visszafogott kortárs építészeti eszközökkel újraértelmezi a romok szakrális és közösségi szerepét. Itt Regölyön két egyedi mértéktartó kortárs építészeti eszközt integráltak az építménybe: egy acélból készült villámhárítót, amely egyszerre lát el műszaki funkciót és szolgál keresztként, és egy függesztett fémplasztikát a torony belsejében, mely a kürtő középpontjából szemlélve szárnyaló galambot, a Szentlélek szimbólumát formálja.

A környezetrendezési munkák részeként a romhoz egy 700 méter hosszú bevezető útvonalat alakítottak ki.

7. kép. A [torony és környezete](#) a 2025-os helyreállítás után

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönetet mondunk Máté Gábornak az 1743-as tanúvallomás ismeretének lehetőségért. Köszönjük K. Tóth Gábornak és Szóts Gellértnek (Wosinszky Mór Múzeum), hogy régészeti megfigyelésük eredményét közlésre átengedték. Köszönjük Lóki Róbertnek a talajradaros felmérést és közlésének átengedését,

Grynaeus Andrásnak pedig a dendrokronológiai kutatást. Köszönetet mondunk a Market Építő Zrt.-nek a helyreállítás utáni fotókért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Csejdy, J. (2006). Regöly, Templomrom. In Lövei, P. (szerk.): *Magyarország műemlékjegyzéke. Tolna megye*. Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 81.

Grynaeus, A. (2025). *Vizsgálati eredmény a Regöly-Somoly középkori település templommaradványából származó famaradványok vizsgálatáról*. Kézirat.

K. Németh, A. (2000). A somolyi templomrom (Die Ruinen der Kirche von Somoly). *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 22, 155–176.

K. Németh, A. (2001). A somolyi templomrom. In Gaál, A. (szerk.): *Tolna megye évszázadai a régészet tükrében (Válogatás az elmúlt tíz év ásatási anyagából)*. Szekszárd: Wosinsky Mór Megyei Múzeum, 63–64.

K. Németh, A. (2015). Tamási és határa a 17. században (Tamási and its boundaries in the 17th century). In Torma, I. (szerk.): *Tanulmányok Tamási történetéből. Őskor, római kor, középkor, törökkor*. Tamási: Könnö László Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény – Tamási Helytörténeti Alapítvány, 213–238.

Lóki, R. (2025): *Jelentés a Regöly, Somolyi templomromnál végzett talajradaros felmérésről 2025.06.05-én*. Kézirat.

Mészáros, Gy. (1964). Regöly. *Régészeti Füzetek* I:17, 81.

Papp, I. (2000). *A Tamási járás évszázadai*. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Torma, I. Tamási: Tamási Város Önkormányzata.

Timár, P. (2019). *Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára IV*. Szeged: szerzői kiadás.

Zslebits, J. (2019). Regöly-Somoly. Egy pusztatemplom téglák közt rejlő múltja (Regöly-Somoly – the hiding past of a ruined church). *Architectura Hungariae* 18:1, 7–20.